

Petres Csizmadia Gabriella

A kortárs gyermekköltészet sajátosságai és típusai (1. rész)

A 20-21. század fordulóján a gyermekközpontú társadalmi beállítottságnak köszönhetően felértékelődtek és egyre nagyobb figyelmet kaptak a gyermekirodalmi alkotások. A gyermekirodalom presztízsének növekedéséről tanúskodik, hogy egyrészt a kortárs gyermekkönyvek jelentős képzőművészeti és grafikai fejlődésen mentek keresztül, másrészt a felnőtt és gyermekirodalmi alkotók közti határ egyre inkább elmosódik, hiszen olyan szerzőket köszönhetünk a gyermekkönyvírók sorában, akik a felnőtt irodalomban is jelentőset alkotnak – pl. Oravecz Imre (*Máshogy mindenki más*), Tóth Krisztina (*Állatságok*), Kukorelly Endre (*Samunadrág*), Kovács András Ferenc (*Hajnali csillag peremén*) stb.

A kortárs gyermekirodalmi alkotások a posztmodern irodalom szövegterében keletkeznek, ami a versnyelv működésében, a tradícióhoz való viszonyulásban, a lírai én hangjának és gondolkodásmódjának közvetítésében is megfigyelhető. A kortárs gyermekversek egy részét kettős kódoltság (vagyis a felnőtt és a gyermek olvasó egyszerre történő megszólítása) jellemzi (gondoljunk csak pl. Lackfi János: *A buta felnőtt* című kötetére, ahol a Szabó Lőrinc-féle Lóci-versek hagyományát látjuk folytatni), azonban jellemzőbb tendenciaként mutatkozik a gyermekbefogadó közvetlen megszólítása. A kortárs gyermeklírában dominánsan jelenik meg a maszkosság, a gyermeki beszédmód és nyelv utánzása, a lírai én gyermekszerepbe illeszkedése.

A 20. század végi – 21. század eleji gyermekversek elvetik a felnőtt-gyermek hierarchiáját, a romantikus falusi gyermekidill helyett modern, technicizált világképet teremtenek, a gyönyörködtetésre és „szépen szó-

lásra” való nevelés helyett a *szórázköztetés* funkcióját helyezik előtérbe, és a naiv, bájos gyermekkép helyett öntörvényű, határozott véleménynyel rendelkező gyermekeket szólaltatnak meg. (Gombos, 2007, 43-45) „A posztmodern kor gyerekirodalma szinte minden „tilalmat” elvet, s szabad utat enged a „bárminek”. Elveti a „gyerekeknek csak szépet és jót” felnőtt-hazugságát, felszámolja a gyermekköltészet korábbi prudériáját, feltöri a nyelvi (például „csúnya” szavak, szleng) és a tematikus tabukat (például életproblémák, halál stb.)” (Gombos, 2007, 44). Ebből fakadóan gyakran előfordul, hogy míg a gyermekek szívesen fogadják a kortárs gyermeklírát alkotásokat, a tabutörő és berögzült olvasói szokásokat figyelmen kívül hagyó gyermekversek nem teljesítik a felnőttek – nevelésre, nyelvi szépségre irányuló – elvárásait. A posztmodern gyermeklírát a következő sajátosságokkal írható körül (Gombos, 2007, 43-45; Petres Csizmadia, 2015, 66-75):

■ *Tematikai és nyelvi tabuk szétfeszítése:* A posztmodern gyermekversek nem riadnak vissza a tabutémák – halál, szexualitás, erőszak, családi konfliktusok – gyermeknyelven és gyermeki perspektívából történő feldolgozásától. Ez a tendencia a tökéletes és gondtalan gyermekkor mítoszát kívánja lerombolni, és feltárja, hogy a gyermeket milyen problémák és „titkok” foglalkoztatják. A 20. századi gyermekversek a gondtalanságot, játékoságot, fesztelenséget közvetítik – ezzel szemben a posztmodern gyermeklírát a szókimondása a gyermek negatív élményeire, érzéseire is kiterjed. A nyelvi tabu az irodalmi nyelv kizárólagosságával szemben a különböző nyelvi regiszterek egymás melletti működtetésére hívja fel a figyelmet. A posztmodern gyermek-

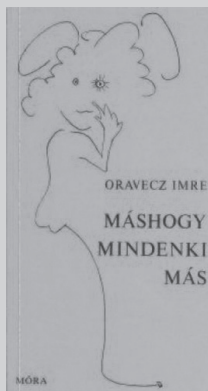
lírát a gyermeknyelv mellett szlenget használ, hétköznapi beszédmódot alkalmaz, és a gyermeki szókimondást követve felszabadul az udvariassági tabuk („csúnya szavak”, emésztéssel kapcsolatos kifejezések stb.) alól.

■ *Gyermeki nézőpont alkalmazása és maszkos identitás képzése:* A kortárs gyermekversek modalitásának jelentős részét a gyermeki perspektíva közvetítése határozza meg, melynek során a lírai én gyermeki maszkot ölt, ami a felnőtt-gyermek oppozícióját, az alá-fölrendeltségi viszonyokból fakadó elidegenítő hatást kívánja eltüntetni. A gyermeki nézőpont használata a békaperspektíva alkalmazását és a gyermekre való fókuszálást is magába foglalja.

■ *Gyermeknyelv imitálása:* Az irodalmi nyelvhasználat helyett a mai gyermeklírában a gyermek hétköznapi beszédmódjának imitálása dominál, ami az anyanyelvtanulás egyes fázisainak szövegbe emelésével a nyelvi humor forrásává válik. A gyermeknyelv-használat imitációja a roncsolt grammatikai eszközök és a nyelvrontás alkalmazásával történik.

A *roncsolt grammatikai eszközök* közé tartozik a metatézis (Neuberger, 2014, 44) jelensége, ami egy-egy hang vagy időtartam felcserélését foglalja magába; a renyhe artikulációból fakadó szóhatár-eltolódás (pl. „Mert rosszat minek igyon a Zember!” – Jász, 2013, 88), az életkori pöszesség sajátosságai, a szórendtévesztésből fakadó félreértés, illetve az analóg mintára történő toldalékolás-tévesztés (pl. „Répát nem eszek, karalábét igen, dinnyét igen, / eper tejszínnel eszem habbal.” – Kukorelly, 2013, 9).

A *nyelvrontás* lényege, hogy a gyermeknyelven, többnyire egyes szám első személyben megszólaló lírai én a számára ismeretlen jelentésű és hangzású szavat lecseréli egy hasonló

hangsorból álló, ám számára ismert jelentéssel bíró szóval. Ezek a szócserek többféle módszerrel keletkeznek: az összetett szót elemeire bontva megfosztják eredeti jelentésétől (pl. „hányt az inger” – Kiss, 2013, 23), egy értelmes szóból önmagában értelmetlen, de elemeiben értelmes tagszavakra cserélődhetnek (pl. fűszernövény helyett ’fülszörnövény’ – Jász, 2013, 57), valamint két értelmes szóból szóösszevonással, szótagátvitellel új szót képezhetnek (pl. a fűszer és szerda összevonásából születik meg a ’fűszerda’ kifejezés). A gyermekirodalmi művekben alkalmazott nyelvrontás vagy szótorzítás technikája gyakran metaforikus jelentésképzeteket indít el, így a többsikű jelentés megformálásának domináns eszközévé válik.

■ **A paródia megjelenése:** A paródia egyrészt a gyermeki szókimondás eszközével dolgozik, és akár társadalomkritikaként is funkcionál, másrészt egy-egy műformára vagy műfajra és azok szerkezeti elemeire (meséi szerepkör és funkció) irányul, amely a megszokott struktúra felsértésével kizökkentő hatást kíván elérni – Markó Béla *Sárkányebéd* (Markó, 2013, 42-43) című gyermekverse például a sárkány szerepkörét parodizálja, amikor a hétfejű, gonosz ellenfél sztereotípiájából a hét szájon át való étkezés problematikájával küzdő, önmaga csapdája eső szerencsétlen (és egyáltalán nem félelmetes) figurát fabrikál.

■ **Pastiche alkalmazása:** Többnyire a 20. század folyamán született gyermekversek utánzásáról, egy-egy konkrét mű világának vagy a költő stílusának megidézéséről, imitálásáról van szó. Az utánzás nem az előszöveg kigúnyolására irányul, nem kívánja azt nevetségessé tenni, inkább játékos kommunikációba kezd vele, újra- vagy továbbgondolja, és a gyermeki psziché variáció iránti igényét hozza

mozgásba. Az utánzás alapvetően a költő és az előszöveg iránti tiszteleten alapul. A Lackfi János – Vörös István szerzőpáros alkotta *Apám kakasa. Változatok klasszikus magyar gyermekversekre* (Lackfi–Vörös, 2009) című kötet többségében pastiche-t tartalmaz.

■ **Irónia használata:** Az irónia legmarkánsabban azokban a művekben érvényesül, amelyek a felnőttek alakoskodását – hamis értékrendjét, tudálékosságát – kívánják leleplezni (pl. *Miért szerettek otthon ebédelni* – Jenei, 2013, 114). A monologikus verstípusokban gyakori az önirónia alkalmazása is, amikor a lírai én önmagát figurázza ki.

(folytatjuk)

Felhasznált irodalom:

- Gombos Katalin: *A gyermeklíra reneszánsza*. In: Iskolakultúra, 2007/5, 42-58.
- Jász Attila: „Apuka, a rossz pálinka és Vakond úr”. In: Lovász Andrea (szerk.): *Tejbegríz. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek*. Cerkabella, Szentendre, 2013, 88.
- Jenei Zoltán: „Miért szerettek otthon ebédelni?”. In: Lovász Andrea (szerk.): *Tejbegríz. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek*. Cerkabella, Szentendre, 2013, 114-115.
- Kiss Ottó: „A tortagyilkos éjszakája”. In: Lovász Andrea (szerk.): *Tejbegríz. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek*. Cerkabella, Szentendre, 2013, 23.
- Kukorelly Endre: „répátne”. In: Lovász Andrea (szerk.): *Tejbegríz. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek*. Cerkabella, Szentendre, 2013, 9.
- Lackfi János – Vörös István: *Apám kakasa*. Noran, Budapest, 2009.
- Markó Béla: „Sárkányebéd”. In: Lovász Andrea (szerk.): *Tejbegríz. Finom irodalom gyerekeknek és felnőtteknek*. Cerkabella, Szentendre, 2013, 42-43.
- Neuberger Tilda: *A spontán beszéd sajátosságai gyermekkorban*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 44.
- Petres Csizmadia Gabriella: *A kortárs gyermekirodalmi antológiák posztmodern sajátosságai*. In: Irodalmi Szemle, 2015/5, 66-75.

Csicsay Éva

A magyar mondavilág témakörének feldolgozása (3. rész)

4. óra

Tankönyv: Ádám Borbála: Irodalom a magyar tanítási nyelvű alapiskola 5. osztálya számára. TERRA, Bratislava 2009, 120-121.

Tananyag: Jókai Mór: *Lehel kürtje*

Az óra tantárgyi céljai, nevelési-oktatói feladatai:

- a szöveg ok-okozati összefüggéseinek kiemelése
- a múzeumok fontosságának hangsúlyozása – a nemzeti ereklyéink iránti tisztelet kifejezése
- ösztönözni a tanulókat az előzetes ismereteik felelevenítésére, rendszerezésére
- állítások megfogalmaztatása a mondával kapcsolatban

Ráhangelés

■ Hogy a bab? – óraindító gyakorlat

A játék elején minden tanuló kap egy számot. A játék lényege, hogy a pedagógus kérdezi a tanulókat: „Hogy a bab?”, a tanuló válaszol a számával: „...a bab.” Ha a pedagógus a számmal együtt kérdez: „Négy a bab?”, akkor a tanuló válaszol: „Hogy a bab?”

Ez a játék nagyszerűen fejleszti a koncentrációt. A tanulókat serkenti, hogy figyeljenek magukra is és a többiekre is.

Példa a tanári utasításra: Gyerekek, „Hogy a bab?” játékot fogunk játszani. Figyeljete egymásra, addig játszunk a játékot, míg valaki ront!

(egymásra való odafigyelés, koncentráció, önfegyelem)

Új ismeret átadása

■ Frontális munka

Mivel a szöveg nagyon igényes, a szakaszos olvasás technikájának segítségével felolvassuk a tanulóknak, részenként megállva, közösen értelmezve a mondat. Minden megálló után röviden összefoglaljuk, mit tudunk meg eddig a szövegből. Megkérjük a tanulókat, hogy az ismeretlen szavakat jelöljék meg, húzzák alá, majd kijelölünk csoportonként egy tanulót, aki kikeresi és felolvassa az adott szó jelentését a Magyar értelmező kéziszótárban.

(szövegértés, szövegalkotás, beszéd-készség, stílus, kommunikáció, szótárhasználat)